

ІСТОРІЯ

УДК 338.48 (091)

Іван ГОДЯ,

orcid.org/0000-0002-4027-8811

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туристичної інфраструктури і сервісу

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) dz2352@gmail.com

ЗАКЛАДИ ГОСТИННОСТІ УЖГОРОДА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Досліджено функціонування таких відомих закладів гостинності Ужгорода в періоди перебування Закарпаття в складі Австро-Угорщини та Чехословаччини, як «Берчені», «Корона», «Карпатія», «Чорний Орел» та ін. Простежено шлях їх трансформації, злетів і падіння. Зазначено, що доля старих готелів склалася по-різному: деякі будівлі збереглися, змінивши свій вигляд, а деякі, на жаль, зазнали руйнації під тиском часу, а подекуди і людської байдужості. Підкреслено, що дуже важливо зберегти для потомків те, що залишилося, а також продовжити тенденції відновлення колориту давніх часів у закладах гостинності, які на певний час повертають нас у славне минуле старовинного міста.

Ключові слова: готель, Австро-Угорщина, Чехословаччина, «Берчені», «Корона», «Карпатія», пам'ять, старовина, колорит.

Ivan HODIA,

orcid.org/0000-0002-4027-8811

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor at the Department of tourism infrastructure and services

Uzhgorod National University

(Uzhgorod, Ukraine) dz2352@gmail.com

OBJECTS OF HOTELS OF UZHGOROD: HISTORY AND MODERNITY

The article briefly describes the history of the establishment and development of the hospitality institute, it is noted that the question of the establishment of a hotel business in Uzhgorod was practically not studied, which determines the relevance of this work.

The functioning of such well-known hospitality facilities of Uzhgorod during the period of the Transcarpathian region as Austro-Hungary and Czechoslovakia, as "Bercheny", "Korona", "Carpathia", "Chorniy Orel", etc. is investigated. It is noted that one of the most ancient in the city of Uzhgorod is the hotel Pannonia, rebuilt in the second half of the XIX century. from the former brewery called "Pivniy Dim". From a typical economic building, the brewery turned into a noble house with a front facade, decorated in the style of eclecticism (historicism). It is noteworthy that at that time, all rooms at Pannonia Hotel were fully furnished, with plumbing. The hotel has a restaurant, a glass hall, a beautiful garden, a stage for performances, etc. It is noted that the sophisticated hotels and restaurants "Bercheny" and "Korona" were the most prestigious places for rest of the Uzhgorod elite in the late nineteenth and early twentieth centuries. Instead, the Carpathia Hotel was popular for travelers of average prosperity, besides, it was located in a convenient shopping district of the city.

The path of their transformation, ups and downs is traced. It is noted that the fate of the old hotels has developed in different ways: some buildings have survived, changing their appearance, and some, unfortunately, were destroyed under the pressure of time, and sometimes also of human indifference.

It was emphasized that it is very important to preserve the remains of the descendants and to continue the tendencies of restoring the color of the ancient times in the hospitality establishments, which for some time return us to the glorious past of the ancient city. In particular, there is the Hotel "Mala Shtatsiya", which is plunged into the atmosphere of the Austro-Hungarian period. The building of the hotel is imbued with the spirit of antiquity and mysteriousness. According to the author of the project, the main task was to keep this spirit as much as possible, to create an appropriate interior, with all modern hygiene standards. The rooms of "Mala Shtatsiya" are equipped with antique furniture of prehistoric Uzhgorod. There are also ancient cellars, where you can arrange a romantic candlelight dinner and wine. In the future plans of the owner – to create a tasting room. The desire to remember the old customs, recipes of the old cuisine, and to reproduce the color of the past epoch led the enthusiasts to open the hospitable court "Charda" in the suburbs of Uzhgorod.

The article emphasizes that such institutions, where the past and present crosses, satisfies the aesthetic tastes of the guests, brings a certain color, makes it possible not to forget our own history.

Key words: Hotel, Austria-Hungary, Czechoslovakia, "Bercheny", "Crown", "Carpathia", "Mala shtatsiya", memory, antique, color.

Постановка проблеми. Інститут гостинності має давні традиції у світовій культурі. У кожную добу в певних суспільствах ця сфера набувала конкретно-історичних форм. Разом із тим, як зазначає А. Поплавська, в ній формується інваріантне ядро інституту гостинності, що, починаючи з кінця ХІХ – на початку ХХ ст. тісно поєднується з туризмом (Поплавська, 2017: 3). Справедливо це і по відношенню до України, в якій туризм – серед пріоритетних напрямів розвитку економіки і культури. Одним із найперспективніших у цьому зрізі регіонів нашої країни вважається Закарпаття з унікальним обласним центром Ужгородом. Оскільки розвиток сфери гостинності залежить насамперед від стану закладів гостинності, особливої ваги набуває готельне будівництво, яке за роки незалежності стрімко зростає. За свідченням В. Зілгалова, в 1945 році в Ужгороді було п'ять приватних готелів, кількість яких на 80-і роки значно не збільшилася. Щоправда, було збудовано великий готель «Закарпаття» для обслуговування переважно іноземних туристів, введено в дію елітний готель «Дружба». Середньодобова кількість туристів на турбазах і в готелях міста становила близько 1,4 тис. чол. (Зілгалов, 1993: 166). Сьогодні ж в обласному центрі функціонує понад 150 готелів різної форми власності, в яких чудово сплетені давнина і сучасність.

Аналіз досліджень. Досліджень розвитку готельної справи в Ужгороді практично немає. В історичних і краєзнавчих працях таких дослідників, як Г. Гранчак і В. Пальок (Гранчак, Пальок, 1973), В. Зілгалов (Зілгалов, 1993), Й. Кобаль (Кобаль, 2003), С. Федака (Федака, 2010), Ф. Шандор і С. Федака (Шандор, Федака, 1996) та ін., заклади гостинності краю згадуються лише побіжно. Суттєвий внесок у вивчення історії Ужгорода належить журналістці Тетяні Літераті. у проєкті «Втрачений Ужгород», що являє собою серію історико-краєзнавчих нарисів, автор чимало уваги приділяє й історії готельної справи в місті над Ужем.

Мета статті – проаналізувати становлення і розвиток готельної справи в обласному центрі Закарпаття. Адже вивчення історії готельної справи допомагає уникнути повторення помилок, яких було припущено в ході її розвитку. Крім того, це дає змогу віднайти й позитивні надбання, які, безсумнівно, траплялися в ході трансформації готельної індустрії, та використати їх у сьогоденні.

Виклад основного матеріалу. Із розвитком перших цивілізацій у світі активізуються внутрішня й зовнішня торгівля. Її розгортанню сприяла цілеспрямована протекціоністська політика державців, спрямована на створення та розбудову

інфраструктури комунікаційних шляхів. Відтак з'являються спеціально споруджені приміщення для прихистку та пригощання «гостей», впорядковуються дороги і канали, вдосконалюються транспортні засоби, налагоджується виготовлення відповідних до смаків та уподобань гостей напоїв та наїдків. Вживаються заходи з безпеки купців, порядку на торгових шляхах, морських та сухопутних. Протягом багатьох століть складається система засобів безпеки життєдіяльності купців та інших комерційних вітчизняних й іноземних агентів, їх майна тощо, фіксована в численних правових кодексах (Березова, 2014: 235).

Появі сучасних готелів передувала практика функціонування мережі заїжджих та постійних дворів, які здавна створювалися в багатолюдних населених пунктах з інтенсивною зовнішньою торгівлею, на розвилках доріг й у місцях прокладання найважливіших транспортних маршрутів. Розміщувалися вони також у місцях проведення громадських свят, спортивних змагань, сакрального поклоніння загальнонародним або регіональним культовим пам'яткам етнокультури (Роглев, 2009: 32).

Одним із перших європейських готелів вважається «Готель Генріха ІV» з номерним фондом у 60 місць який побудували 1788 р. у Нанті за 17500 дол. Зростання кількості колоній стимулювали виникнення в них (зокрема, Нью-Йорк та Нова Англія) перших придорожніх готелів (таверн), на Півдні вони називалися ординарними, а на Північному Сході – британській колонії Пенсильванії – найменувалися заїжджими дворами (Кравець, 2011: 13–14).

ХІХ ст. стало поворотним етапом у розвитку готельної справи. Із зростанням економічних та політичних міждержавних контактів починає бурхливо розвиватися готельне господарство, що характерно особливо для європейських міст. Уся Європа почала забудовуватися постійними дворами-готелями підвищеної комфортності. Під назвою «готель» раніше розуміли приватну міську резиденцію французького аристократа. У ХІХ ст. цим терміном стали позначати споруду з тимчасовим місцем проживання подорожнього, який мав гроші для його оплати. Прибуття заморських американців та англійців в Європу змінило традиційну культуру готельного обслуговування: послуги стали більш уніфікованими та стандартизованими, що економило час й сили працівників готелю. Разом з іноземцями, їх вимогами та потребами, активно стала вживатися нова розмовна англійська лексика: «готель», «експрес», «комфорт», «дизайн» й ін. (Круль, 2011: 25).

Таким чином, перша пол. XIX ст. позначена великими зрушеннями в економічному розвитку міст, у результаті створення нової економічної стратегії відносин: трансформується зовнішній вигляд міста, його починають активно та планомірно розбудовувати.

В Європі кінця XIX ст. розпочали будівництво сучасних, із високою комфортабельністю готелів зі звучними найменуваннями «Брістоль», «Гранд-Отель» «Метрополь», «Палас», «Савой», зовсім не пов'язаними з місцевими національними традиціями. У місті клієнтів розміщали в мебльованих кімнатах, пансіонах, шеле (сільських будиночках) та готелях з усіма зручностями й повним обслуговуванням. Готельний бізнес стає важливою галуззю, що дає значний прибуток.

Наприклад, в Австро-Угорщині, до складу якої входила сучасна Закарпатська область, у 1913 р., за даними С. Байлика, існувало 15 тис. готелів (Байлик, 2005: 62).

Одним із найдавніших в Ужгороді вважається готель Pannonia, перебудований у другій половині XIX ст. із колишньої броварні під назвою «Півний дім». Із типової господарської будівлі броварня перетворилась на шляхетний будинок з парадним фасадом, оздобленим у стилі еkleктики (історизму). Із того часу він відомий як готель Pannonia. Поруч із ним був розташований готель Bagolyvár (угор. Совиний Замок), який відкрився 1889 року у викупленій підприємцем Ізідором Гуттманом будівлі шпихліру (комори). Відомо, зазначається на сайті «Transcarpathian Heritage», що на той час всі номери готелю Pannonia були повністю мебльовані, із сантехнікою. У готелі був ресторан, скляний зал, прекрасний сад, сцена для виступів тощо (Готель).

У сучасній Ужгородській школі мистецтв на площі Шандора Петефі знаходився готель «Чорний Орел», знаменитий тим, що в ньому видатний угорський поет зупинявся на ночівлю в липні 1847 року (Хаятова, 2013).

Найпрестижнішими місцями відпочинку ужгородської еліти в кінці XIX – на початку XX ст. були готелі-ресторани «Берчені» і «Корона».

Назву «Берчені», ймовірно, готель отримав на честь одного з володарів Ужгорода графа Міклоша Берчені. Із фото 1915 року можна судити про те, що в ті роки на першому поверсі будівлі працював ресторан, на другому – готель, а збоку був ще один ресторан із винарнею. У ті часи «Берчені» тримав марку гранд-готелю, тобто закладу з найвищими стандартами і рівнем обслуговування: з холодною і гарячою водою в номерах та автогаражем (Літераті).

Успішно працював готель-ресторан під час перебування Закарпаття в складі Чехословаччини, хоча в ці роки назву закладу змінили. У кінці 30-х назву «Берчені» угорська влада знову відновила. У 1946-му році, коли «Берчені» вже в складі СРСР став національною власністю, він отримав назву «Київ». Радянська влада в ті часи особливо підкреслювала те, що в ресторан віднині може зайти хто завгодно, а не лише пани. Готель у післявоєнні роки теж працював, хоча, як свідчить аналіз тогочасної місцевої преси, проведений Т. Літераті, нічого хорошого про нього в газетах не писали.

Чергове перейменування готелю-ресторану на «Червену ружу» відбулося вже в незалежній Україні 1992 року. Сьогодні, пройшовши через коло трансформацій, заклад знову став приватним.

Готель-ресторан «Корона», який «за чехів» був перейменований у «Коруну», а в радянські часи – у «Верховину», довгі роки був найпомпезнішим місцем Ужгорода. «Корона» слугувала не тільки місцем, де могли добре відпочити іноземні гості або розважитися ужгородці, але й своєрідним центром культури та громадського життя. У внутрішньому дворіку була зведена сцена, де в літні місяці давали вистави заїжджі театральні трупи. Дуже часто проходили різноманітні концерти класичної музики та хорового співу. Це було місце відпочинку творчої інтелігенції міста.

Комплекс «Корона» в тому вигляді, який дійшов до наших днів, був збудований у 1910 році на місці готелю, який носив назву «До угорської корони». Він розташовувався на тому ж місці, був так само двоповерховим, але не відрізнявся тою архітектурною вишуканістю, яку мала вже нова «Корона» (Зайцев).

На другому поверсі закладу знаходилось приміщення дзеркальної зали – саме вона у всі часи вважалася найсоліднішою. Дзеркальна зала працювала лише ввечері: з 18.00 до півночі. Там відзначали, зазвичай, якісь урочисті події: ювілеї, весілля, прийоми. Замовляти місця потрібно було заздалегідь, адже зала була не дуже великою, всього на 32 столики. Атмосфера там була дуже урочистою. Усі стіни були викладені дзеркалами, а на сцені кожного вечора виступали творчі колективи, найкращі співаки. Десь на початку 80-х дирекція вирішила зробити в тому приміщенні великий ремонт, зокрема й замінити старі дзеркала на нові. Тоді всі відзначали, що це було великою помилкою, бо оновлена зала втратила свій старовинний шарм (Літераті, б).

Іншим надзвичайно популярним куточком ресторану був літній сад. Спочатку тераса у

дворі ресторану була простою – під деревами ставили столики, закриті скатерттинами. Та десь у 1975 році там добудували другий поверх, а перший засклили. Літній сад був одним із найулюбленіших місць відпочинку для творчої еліти міста. Там постійно можна було зустріти галасливу юрбу художників та письменників, які вели нескінченні бесіди на філософсько-мистецькі теми.

Щодо готелю «Верховина», то інформація про нього була закритою, оскільки в ньому, як правило, жили партійні функціонери, зірки естради, відомі письменники, які приїздили до Ужгорода.

Зараз розпочато реконструкцію історичної будівлі. Згідно з проектом буде відтворено оригінальний вид старовинної будівлі, яка буде повністю вписуватися в архітектуру історичного центру Ужгорода. Усі автентичні елементи фасаду також будуть збережені.

Про готель «Карпатія» не згадують так часто, як про «Корону» чи «Берчені», бо вони були першокласними готелями, порівняно з якими «Карпатія» вважалася класом нижче. Це робило її популярнішою для подорожуючих із середнім достатком. До того ж, вважалося, що готель розміщений на дуже привабливому місці – неподалік вокзалу і на дуже жвавій торговій вуличці – Радванській, згодом – Мункачі (на честь відомого художника Мігая Мункачі), нині – Мукачівська.

Відомостей щодо «Карпатії» дуже мало. У газетах 1920-х – 30-х років були короткі згадки про цей готель і ресторан при ньому. В основному це були повідомлення про ті чи інші світські заходи, які там проводили. Із реклами чехословацьких часів можемо мати уявлення і про готель. «Карпатія» біля залізничної станції в Ужгороді пропонувала 10% знижки подорожуючим і туристам, а також рекламувала, що в них можна спробувати чеську кухню, першокласні напої, в тому числі і «Пльзенський праздрой» – відоме чеське пиво. Нині ця історична будівля майже зруйнована. «Строкатий перший поверх із магазинами, облуплений другий поверх з оголеною цеглою, яка небезпечно висить над головами перехожих. А над усім цим пустує місце, де колись гордо блищали букви – HOTEL KARPATIA» (Літераті, а).

У радянські часи були збудовані готелі «Дружба», «Ужгород», «Інтурист-Закарпаття», які примножили славу готельного будівництва в Ужгороді, функціонуванню яких, вважаємо, слід присвятити окрему статтю.

Сьогодні в обласному центрі Закарпаття, як ми зазначали, пропонує послуги понад півтори сотні закладів гостинності, побудованих із використанням сучасних технологій, які задоволь-

няють найрізноманітніші запити гостей. Серед них варто виділити ті готелі, які перегукуються з історією краю.

Таким, зокрема, є готель «Мала штація», в якому є зануритися в атмосферу австро-угорського періоду. У перекладі із закарпатського діалекту слово «штація» означає «мала станція». Справа в тому, що колись навпроти будинку знаходилася зупинка вузькоколійки. На старих свілинах її можна побачити поряд із дерев'яним мостом. Тож і легенди вигадувати не потрібно. Слово «штація» відповідає історії, звучить колоритно, отже, буде що розповісти приїжджим туристам.

Автор проекту і водночас господар незвичного готелю – відомий закарпатський колекціонер антикваріату Юрій Руснак, який є власником оригінального кафе-музею «Під замком» (ужгородці його знають як «Снек») з унікальними раритетними експонатами, проникнутого духом старовини. Багато з відвідувачів кафе мріяли пожити в такій атмосфері певний час, але кафе не дозволяло добудувати чи використати приміщення під житлові кімнати. Тому щойно з'явилася можливість придбати перші два поверхи старого будинку по вулиці Ольбрахта, на третьому поверсі якого жив сам власник «Снеку» із сім'єю, він взявся за втілення свого задуму. На здійснення цієї мети сім'ї Руснака знадобилося понад 20 років.

Будівля готелю просякнута духом старовини і загадковості. Основна задача полягала в тому, щоб цей дух максимально зберегти, створити відповідний інтер'єр, витримавши всі сучасні гігієнічні норми. Номери «Малої штації» укомплектовані старовинними меблевими гарнітурами довоєнного Ужгорода, які Руснак збирав тривалий час. Загальна площа готелю (два поверхи) – 200 кв. м. На другий поверх ведуть нові, але по-старому скрипучі дерев'яні сходи. Там зона відпочинку: 3 спальні кімнати, санвузол і вихід на терасу. Апартаменти розраховані на шістьох людей. За потреби додаються два місця. В ідеалі тут може перебувати сім'я з дітьми або компанія друзів. У випадку повного завантаження вартість проживання однієї особи сягатиме 250 грн. за добу. Крім того, розробляється гнучка цінова політика (Липкань).

У таверні, яка на першому поверсі виконує роль вітальні, стоїть старовинний сервант, стіл, лавиці і неймовірно зручне крісло-качалка. Затишку додає приємне потріскування дров у каміні.

Старовинні підвали також у розпорядженні гостей. При бажанні тут можна влаштувати романтичну вечерю зі свічками і вином. У подальших планах власника – створити дегустаційний зал.

Руснаки вірять в успіх свого проекту. Окрім історичного складника, тут є все для комфортного проживання сучасної людини: гаряча і холодна вода, опалення, телевізор, wi-fi, навпроти через дорогу – сучасний аквапарк, тенісні корти, поряд річка, історичний центр міста і замок.

Із давниною пов'язаний і гостинний двір «Чарда», розташований у передмісті Ужгорода – селі Сторожниця. У давні часи тут усіх подорожніх гостинно зустрічав заїжджий будинок на дорозі – Чарда. Сторожниця згадувалася в письмових джерелах ще в XIII столітті, але тоді її називали Евра, Іовра, Йовра, а угорцям вона була відома як поселення Or, що в перекладі на українську означає «охорона». Адже саме тут знаходилася одна з прикордонних застав між Червоною Руссю (Галичиною) та державами Тисо-Дунайської низовини.

Щоб нагадати про багатівкову історію та традиції села, і було відкрито для всіх подорожуючих, а також для місцевих мешканців гостинний двір «Чарда» (угорським словом charda в давнину називали корчми, де приймали постояльців та продавалися спиртні напої). А сьогодні так само, як і в давні часи, є можливість зупинитися й приємно провести свій час на території Гостинного двору.

До послуг гостей «Чарди» – колиба, ресторан, в якому пропонують також страви, виготовлені за

старовинними рецептами, літня тераса, лобі-бар, мисливський будинок, банний комплекс та багато інших зручностей (Вітаємо...).

Впевнені, що кількість таких закладів гостинності, як «Мала штація» та «Чарда», буде зростати, адже інтерес до історії свого краю у відвідувачів неухильно зростає.

Висновки. Таким чином, у періоди перебування Закарпаття в складі Австро-Угорщини та Чехословаччини готельна справа активно розвивалася. Вишукані готелі-ресторани «Берчені» і «Корона» були найпрестижнішими місцями відпочинку ужгородської еліти в кінці XIX – на початку XX ст. Натомість готель «Карпатія» був популярним для подорожуючих із середнім достатком. Доля старих готелів склалася по-різному: деякі будівлі збереглися, змінивши свій вигляд, а деякі, на жаль, зазнали руйнації під тиском часу, а подекуди і людської байдужості. Важливо зберегти для потомків те, що залишилося, а також продовжити тенденції відновлення колориту давніх часів у закладах гостинності, які на певний час повертають нас у славне минуле старовинного міста. Перспективним вбачається нам дослідження розвитку готельної справи в Ужгороді в радянські часи, адже популярність таких готелів, як «Ужгород», «Дружба», «Інтурист-Закарпаття», виходила далеко за межі міста над Ужем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация. Київ, ВИРА-Р, «Альтерпрес», 2005. 252 с.
2. Березовая Л. Г. История туризма и гостеприимства. Москва, Юрайт, 2014. 477 с.
3. Вітаємо у Гостинному дворі Чарда! URL: <https://charda.com.ua/>.
4. Готель Pannonia в Ужгороді. URL: <http://t-heritage.com.ua/hotel-pannonia-v-uzhhorodi/>.
5. Гранчак І. М., Пальок В. В. Місто над Ужем: історичний нарис, Ужгород, Карпати, 1973. 271 с.
6. Зайцев І. Історична Корона: історія будівлі нового ужгородського ТРЦ URL: <https://rau.ua/uk/novyni/novini-partneriv/istorichna-korona/>.
7. Зілгалов В. О. Ужгород в повоєнний час (1945 – 1992) // Історія Ужгорода: наук.-попул. видання. Ужгород, 1993. С. 160–184.
8. Кобаль Й. В. Ужгород відомий і невідомий. Львів, Світ, 2003. 194 с.
9. Кравець О. М. Конспект лекцій з дисципліни «Вступ до гостинності». Харків, ХНАМГ, 2011. 99 с.
10. Круль Г. Я. Основи готельної справи. Київ, Центр навчальної літератури, 2011. 368 с.
11. Липкань Л. Готель «Мала штація»: ласкаво просимо в довоєнний Ужгород! URL: <http://varosh.com.ua/all/post/miscyashow/gotel-mala-shtaciya-laskavo-prosimo-v-dovonnij-uzhgorod#.W4489iQza1s>.
12. Літераті Т. Втрачений Ужгород: готель «Карпатія» URL: <http://prozahid.com/content-31433.html>.
13. Літераті Т. Втрачений Ужгород: кілька історій про «Корону» («Верховину») URL: <http://prozahid.com/content-17230.html>.
14. Літераті Т. Втрачений Ужгород: ресторан «Берчені» – «Київ» – «Червена ружа» URL: <http://prozahid.com/content-24872.html>.
15. Поплавська А. В. Феномен гостинності у соціокультурному просторі: від витоків до сучасності : дис. ... канд. культурології. Київ, КНУКіМ, 2017. 209 с.
16. Роглев Х. Й. Основи готельного менеджменту. Київ, Кондор, 2009. 408 с.
17. Федака С. Ужгород крізь віки. Нариси з історії Ужгорода. Ужгород, ВАТ «Патент», 2010. 296 с.
18. Хаятова А. Скільки насправді років Ужгороду? URL: http://uzhgorod.in.ua/statii/2013/skil_ki_naspravdi_rokiv_uzhgorodu.
19. Шандор Ф., Федака С. Обличчя Ужгорода: гід-довідник. Ужгород, 1996. 70 с.

REFERENCES

1. Baylyk, 2005 – Baylyk S. I. Gostinichnoye khozyaystvo. Problemy, perspektyvy, sertyfikatsiya. [Hotel industry. Problems, prospects, certification]. Kyiv, VIRA-R, «Al'terpres», 2005. 252 s. [in Russian]
2. Berezovaya, 2014 – Berezovaya L. G. Istoriya turizma i gostepriimstva [History of Tourism and Hospitality]. Moskva, Yurayt, 2014. 477 s. [in Russian]
3. Vitayemo – Vitayemo u vital'ni dvori Charda! [Welcome to the Chard Hall of Fame!]. URL: <https://charda.com.ua/> [in Ukrainian]
4. Hotel' – Hotel' Pannoniya v Uzhhorodi [Hotel Pannonia in Uzhgorod] URL: <http://t-heritage.com.ua/hotel-pannonia-v-uzhhorodi/> [in Ukrainian]
5. Hranchak, Pal'ok – Hranchak I. M., Pal'ok V. V. Misto nad Uzhem: istorychnyy narys [City over Uzh: historical sketch] Uzhhorod, Karpaty, 1973. 271 s. [in Ukrainian]
6. Zaytsev – Zaytsev I. Istorychna Korona: istoriya budivnytstva novoho uzhhorods'koho TRTs [Historical Crown: History of the building of the new Uzhgorod shopping center.] URL: <https://rau.ua/uk/novyni/novini-partneriv/istorichna-korona/> [in Ukrainian]
7. Zihallov, 1993 – Zylhalov V. O. Uzhhorod v povoyenny chas (1945 – 1992) [Uzhhorod in the postwar period (1945–1992)] // Istoriya Uzhhoroda: nauk.-popul. vydannya. Uzhhorod, 1993. S. 160-184 [in Ukrainian]
8. Kobal', 2003 – Kobal' Y. V. Uzhhorod vidomyy i nevidomyy [Uzhhorod is famous and unknown]. L'viv, Svit, 2003. 194 s. [in Ukrainian]
9. Kravets', 2011 – Kravets' O. M. Konspekt lektsiy z dystsypliny «Vstup do hostynnosti» [Summary of lectures on discipline «Introduction to Hospitality»]. Kharkiv, KHNAMH, 2011. 99 s. [in Ukrainian]
10. Krul', 2011 – Krul' H. YA. Osnovy hotel'noyi spravy [Basics of hotel business]. Kyiv, Tsentr navchal'noyi literatury, 2011. 368 s. [in Ukrainian]
11. Lypkan' – Lypkan' L. Hotel' «Mala shtatsiya»: laskavo prosymo v napivdenny Uzhhorod! [Hotel «Mala shtatsiya»: Welcome to the pre-war Uzhhorod!]. URL: <http://varosh.com.ua/all/post/miscyashow/gotel-mala-shtatsiya-laskavo-prosimo-v-dovonnij-uzhgorod#W4489iQza1s> [in Ukrainian]
12. Literati, a – Literati T. Vtrachenny Uzhhorod: hotel' «Karpatiya» [Lost Uzhhorod: Hotel «Carpathia»]. URL: <http://prozahid.com/content-31433.html> [in Ukrainian]
13. Literati, b – Literati T. Vtrachenny Uzhhorod: kil'ka istoriy pro «Koronu» («Verkhovynu») [Lost Uzhhorod: A few stories about the Crown (Verkhovyna)]. URL: <http://prozahid.com/content-17230.html> [in Ukrainian]
14. Literati, c – Literati T. Vtrachenny Uzhhorod: restoran «Bercheny» – «Kyiv» – «Chervena ruzha» [Lost in Uzhhorod: Restaurant Bercheny – Kyiv – Chervena Ruga] URL: <http://prozahid.com/content-24872.html> [in Ukrainian]
15. Poplavs'ka, 2017 – Poplavs'ka A. V. Fenomen hostynnosti v sotsiokul'turnomu prostori: vid vyotokiv do suchasnosti: dys. ... kand. kul'turolohiyi [The phenomenon of hospitality in the socio-cultural space: from the origins to the present]. Kyiv, KNUKiM, 2017. 209 s. [in Ukrainian]
16. Rohlyev, 2009 – Rohlyev КН. Y. Osnovy hotel'noho menedzhmentu [Basics of hotel management]. Kyiv, Kondor, 2009. 408 s. [in Ukrainian]
17. Fedaka, 2010 – Fedaka S. Uzhhorod kriz' viky. Narysi z istoriyi Uzhhoroda [Uzhhorod through the ages. Essays on the history of Uzhgorod] Uzhhorod, VAT «Patent», 2010. 296 s. [in Ukrainian]
18. Khayatova, 2013 – Khayatova A. Skil'ky naspravdi rokiv Uzhhorodu? [How many years is Uzhhorod?] URL: http://uzhgorod.in.ua/statti/2013/skil_ki_naspravdi_rokiv_uzhgorodu [in Ukrainian]
19. Shandor, Fedaka, 1996 – Shandor F., Fedaka S. Oblychchya Uzhhoroda: hid-dovidnyk [The face of Uzhhorod: a guide]. Uzhhorod, 1996. 70 s. [in Ukrainian]